

Inscripțiile ceramice de la Ocnița sînt interesante și prin implicațiile lor privind identificarea numelui antic al stațiunii (*Buridava*), privind antropimia (*Reb?*) și, înalte de toate, privind răspîndirea scrierii la geto-daci. Utilizarea alfabetului latin, mult mai frecvent decît a celui grecesc, este desigur un semn că începutul procesului de romanizare se plasează încă înainte cuceririi traiane. În ce privește datarea acestor începuturi nu putem fi însă de acord cu D. Berciu, care plasează folosirea alfabetului latin „în secolul I î.e.n. și cu deosebire în epoca lui Burebista” (p. 148). Atribuirea fragmentelor ceramice cu *grafitti* pe nivele și complexe nu poate constitui la Ocnița, din păcate, un temel sigur de datare²¹. Același lucru se poate spune și despre importurile romane, care ar proveni „tocmai din epoca lui Burebista” (p. 148), dar care în realitate sînt de plasat în principal în secolul I e.n. (fazele

Eggers B1 și B2)²². Lăsînd la o parte mone-dele republicane, care au pătruns mai tîrziu decît crede autorul și, probabil, în cea mai mare parte pe cîl necomerciale (stipendii), penetrația economică și culturală romană în Dacia pare a fi luat proporții semnificative abia începînd din vremea lui Augustus, intensificîndu-se în continuare pînă la cucerire și pregătind într-un anumit sens succesul romanizării.

Independent de corecturile și observațiile de fond făcute, ca și de cele ce țin de ținuta redacțională, adesea neglijentă, a volumului²³, lucrarea recenzată are meritul de a pune la dispoziție specialiștilor un material arheologic de o excepțională importanță. Ea vine astfel în întîmpinarea unei stringente nevoi a cercetării istorico-arheologice a antichităților geto-dace și îl determină pe cititor să aștepte cu același interes volumele viitoare anunțate.

²¹ Trei cioburi cu inscripția *REB* din strat și unul din groapa 6 de pe terasa II sînt datate în secolul I î.e.n., pe baza apartenenței la „nivelul II” (p. 141—142). Cum am văzut, stratigrafia de la Ocnița este cu totul incertă. Groapa amintită (p. 104) trebuie datată, în realitate, în a doua jumătate a secolului I e.n., pe baza unei fibule puternic profilate (pl. 81/6). Despre cioburile cu inscripția *BUR* s-a spus inițial (SCIV, 24, 1973, 4, p. 615) doar că au fost găsite pe Cetatea 1. Unul dintre ele a apărut apoi în SCIVA, 30, 1979, 4, p. 492 (nr. 10) și fig. 6/2, localizat în groapa 2 de pe Cetate, pentru ca în monografia recenzată să fie localizat în groapa 4 (p. 144). Cel de-al doilea fragment, pe care abia la a doua publicare s-a citit *BURIDAVA* (?), este fixat acum în groapa 2. Care dintre aceste indicații este cea corectă, nu știm. Oricum, groapa 2, de care se leagă inscripția lui Thiamarkos, este cel mai timpuriu reper sigur pentru folosirea scrisului la Ocnița și anume în epoca lui Augustus.

²² La Ocnița lipsesc importurile romane tipice pentru epoca Latène tîrzie (faza A după H. J. Eggers, *op. cit.*, p. 38—42; cf. și J. Werner, *BVbl* 20, 1954, p. 43—73): situlele cu atașe în formă de delfini sau de inimă (Eggers 18—19), cîmile de tip Ornavasso și Kelheim (Eggers 122), cupele hemisferice cu mîner detașabil (*simpula* de tipul Pescate) ș.a.

²³ Cele mai multe observații ce se pot face în acest sens (structura neomogenă a lucrării, stilul grăbit, lipsa planurilor generale, citarea greșită sau incompletă în note, numeroase contradicții și inconsecvențe) privesc pe autor. Este însă sigur că multe dintre deficiențele formale ale cărții recenzate ar fi dispărut dacă operațiile redacționale obișnuite ar fi fost făcute cu atenție. Deosebit de stînjitoare sînt cele peste cincizeci de trimiteri greșite din text la ilustrație, care pun la grea încercare perspicacitatea cititorului, în încercarea sa de a identifica piesele la care se face referință.

Mircea Babeș

Stoicescu, Nicolae, *Continuitatea românilor*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1980, 245 p.

De multă vreme se simțea nevoia unei lucrări care să cuprindă dacă nu toată atunci cea mai importantă parte a bibliografiei privitoare la problema continuității românilor în teritoriile locuite astăzi de ei. În cele din urmă o asemenea lucrare a fost elaborată. Ea are rolul strădanilor harnicului cercetător Nicolae Stoicescu.

Opera nu are pretenția originalității — susține istoricul în cauză. Rostul ei este de a „informa cit mai complet pe cititori”. Iată, așadar, și motivul pentru care autorul a încercat o prezentare sistematică a imensei literaturi dedicate acestei probleme atît de controversate, utilizînd în acest scop toate lucrările predecesorilor și însușindu-și concluziile

specialiștilor care s-au ocupat de diverse aspecte ale problemei (istorici, arheologi, lingviști, etnografi, geografi etc.) și care au adus contribuții directe la lămurirea ei.

Trebuie să recunoaștem că autorul și-a respectat promisiunea întocmai. Mai mult, aceasta constituie linia directoare care străbate cartea ca un fir roșu de la un capăt la celălalt.

În cele ce urmează noi vom încerca să subliniem părțile mai importante ale volumului. Evident, acolo unde-i cazul, vom căuta fie să aducem explicațiile de rigoare, fie să indicăm eventualele erori.

Economia volumului este însumată în două mari părți: prima este rezervată *istoricului problemei*, iar a doua *dovezilor continuității*.

A doua parte („Dovezile continuității”) se subdivide în următoarele capitole: cap. I. *Dacii nu au fost distruși*; cap. II. *Romanizarea dacilor*; cap. III. *Abandonarea și evacuarea Daciei de administrația romană*; cap. IV. *Unde s-au format limba și poporul român. Influențele străine. Argumentele filologice ale continuității*; cap. V. *Creștinarea daco-romanilor*; cap. VI. *Măturile arheologice, numismatice și epigrafice ale continuității*; cap. VII. *Românii în izvoarele istorice literare medievale*; cap. VIII. *Românii, popor sedentar. Argumentele etnografice ale continuității*; cap. IX. *Continuitatea organizării social-politice*; cap. X. *Toponimia și continuitatea*; cap. XI. *Argumente de logică istorică în favoarea continuității*.

Contribuția lui N. Stoicescu este precedată de o introducere și urmată de un cuvânt de încheiere.

În partea I a volumului, adică în „Istoricul problemei” autorul a înțeles să facă o trecere în revistă aproape exhaustivă a operelor în care este vorba despre originea și continuitatea românilor. Nicolae Stoicescu găsește aici prilejul să învedereze contradicțiile în operele „oamenilor de știință” adepți ai teoriei lui Roesler.

În „Dovezile continuității” (partea a II-a a volumului) Nicolae Stoicescu individualizează mai întâi așa-zisele argumente ale adversarilor continuității. Ele sînt următoarele:

— Dacii ar fi fost distruși ca popor în urma războaielor cu romanii;

— Dacia nu a putut fi romanizată într-un timp atât de scurt, de la Traian pînă la Aurelian.

— Toți locuitorii Daciei și-ar fi părăsit țara la evacuarea ordonată de Aurelian.

— Ca urmare, poporul și limba română s-ar fi format la sudul Dunării, idee în sprijinul căreia se aduc următoarele „argumente”. În continuare, autorul înșiră așa-zisele argumente în favoarea tezei că noi ne-am plămădit ca popor (numai) la sud de Dunăre: fondul

lexical comun din limba română și albaneză, asemănarea dialectelor daco-român și macedo-român; influența slavă care nu putea fi primită decît la sudul Dunării, de unde românii ar fi adus și limba slavonă, utilizată în biserică; lipsa elementelor germanice în limba română; românii nu puteau deveni ortodocși decît la sud de Dunăre.

Seria „argumentelor” (sau a obiecțiilor’ cum le-am numi noi, mai degrabă) adversarilor continuității se încheie cu așa-zisa inexistență a unor izvoare literare privitoare la prezența românilor la nord de Dunăre, înainte de pătrunderea maghiarilor în Transilvania și cu lipsa, chipurile, a unei toponimii dacice sau daco-romane.

În capitolele ce urmează, N. Stoicescu discută fiecare „argument”, în parte, dovedindu-i în același timp neîntemeinicia.

La capătul demonstrației plantată pe o foarte bogată bibliografie, cititorul rămîne cu încredințarea că următoarele fapte istorice s-au consumat aievea: la venirea romanilor în Dacia, această provincie era populată. În număr mare, de către dacii; ei, dacii, nici nu s-au retras din calea romanilor și nici n-au fost exterminați în timpul războaielor cu oștile lui Traian. Argumentele ni le oferă toponimia, documentele epigrafice și, în special, descoperirile arheologice. Cît privește afirmația că dacii nu puteau fi romanizați în 165 de ani, ea nu are valoare probatorie de vreme ce alte provincii romane s-au romanizat într-un timp și mai scurt încă. Nu toată populația romanizată a Daciei a părăsit regiunile nord-dunărene în 271. La drept vorbind, părăsirea Daciei n-a însemnat și abandonarea regiunilor limitrofe malului sfîșit al Istrului. Prezența daco-romanilor în Dacia și după așa-zisa ei „părăsire” este demonstrată de numeroase documente arheologice, subliniate la locul potrivit de către N. Stoicescu.

În ceea ce privește zona în care s-au format poporul și limba română, autorul își însușește — și bine face — poziția lui V. Părvan care socotea că „noi, românii de azi sîntem nu numai urmașii romanilor din Dacia, ci, în aceeași vreme, urmașii, și ca singe și ca suflet, ai întregii împărății romane de răsărit, care alcătuia o singură țară de limbă latină, peste toate ținuturile care astăzi se cheamă Slovenia, Croația, Bosnia, Muntenegru, Serbia, Ungaria, de pe dreapta Dunării, România cu tot cu Dobrogea și, în sfîrșit, Bulgaria cea dintre Balcani și Dunăre”.

N. Stoicescu atrage apoi atenția că așa-zisele albanisme din limba română sînt în realitate cuvinte pătrunse din fondul traco-iliric în ambele limbi; albaneză și română. Cît privește „inexistența cuvintelor germanice” în limba noastră, ea este o afirmație lipsită de temei. Asemenea cuvinte, ce-

drept, puține la număr, există lotuși în limba română.

Prezența cuvintelor de origine slavă în limba română își găsește explicația — subliniază N. Stoicescu — în simbioza slavo-română de la nord de Dunăre (și de la sud, am adăuga noi, deoarece Dunărea n-a constituit niciodată — după cum prea bine se știe — o barieră între romanitatea de la nord și de la sud de fluviu). Oricum, procesul simbiozei romano-slave a început să se desfășoare cu mult înainte de venirea maghiarilor în Pannonia și apoi în Transilvania.

Termenii creștini de sorginte latină, departe de a constitui „un argument” al formării poporului român „numai la sud de Dunăre” reprezintă, în fapt, dovada vechimii creștinismului nostru de la nord și de la sud de Dunăre.

Multă vreme s-a susținut că pentru teza formării noastre ca popor la sud de Dunăre ar pleda inexistența unor izvoare literare privitoare la prezența românilor la nord de fluviu înainte de secolul al XIII-lea. „Argumentul” dacă putem să-l numim așa, are un caracter specios. În realitate, românii din Transilvania sînt amintiți chiar în izvoarele maghiare referitoare la evenimente întimplale în secolul al X-lea. În aceeași ordine de idei N. Stoicescu reproduce următorul fapt consemnat în *Din istoria Transilvaniei*: „cauza acestei pomeniri tirzii (este vorba de menționarea românilor în izvoarele literare, n.n.) nu poate fi alta decît faptul diferențierii tirzii de populația romeică a Imperiului bizantin” și că „abia în ultimele veacuri ale mileniului I din c.n. se poate vorbi de o populație aparte (vlahă) deosebită de poporul grec și de celelalte populații din cuprinsul întregii Peninsule Balcanice” (p. 180).

Noi credem că tăcerea sau — și mai corect spus — sărăcia izvoarelor literare se explică altfel. Sîntem în vremurile în care cronicarii bizantini, căci despre ei este vorba, înregistrează cu precădere neamurile din interiorul și din afara Bizanțului care intră în conflict cu interesele acestuia. O dovadă în sprijinul spuselor noastre o găsim în opera cronicarului Ioan Skylitzes. Într-un preambul la un pasaj referitor la invazia pecenegilor din 1048, pasaj în care se vorbește și despre uzi, Skylitzes scrie: „dar să încetăm să vorbim despre uzi, ca despre un lucru fără rost. Căci ei (uzii, n.n.) n-au ieșit din teritoriile lor și nici n-au traversat Istrul, nici n-au invadat țara românilor și n-au făcut nimic care să merite să fie povestit și redat în istorie”¹.

Ajunghind cu expunerea aci se cuvine să subliniem că din contribuția lui N. Stoicescu și din bibliografia folosită reiese cu limpezime factorul continuității noastre, în special, în regiunile de la nord de Dunăre și în general, în celelalte regiuni în care ne-am format ca popor.

Într-o lucrare cu un subiect atît de complex — fenomenul formării poporului și limbii române cum și continuitatea noastră în ținuturile pe care le locuim — era firesc să-și găscască locul și unele inadvertențe. De pildă, la p. 107 N. Stoicescu indică între capetele de pod romane de la nord de Dunăre, în secolul al IV-lea, cetățile Daphne și Turris. În fapt, prima se afla la sud de fluviu², iar a doua nu se găsea pe malul Istrului de vreme ce identificarea ei cu Tyras (Cetatea Albă) este un fapt pe deplin dovedit. La p. 139 se afirmă că „Kekaumenos... știe că vlahii din Macedonia au venit din regiunea Dunării”. În realitate, potrivit spuselor lui Kekaumenos vlahii din munții Pind (și nu din Macedonia, deoarece prin Macedonie, în aceea vreme, se înțelegea regiunea Phillipopol-ului și chiar a Adrianopolului) au venit acolo coborînd dinspre Dunăre și Sava³. La p. 145 își însușește afirmația că printre cuvintele creștine de origine latină păstrate în Transilvania se numără și *cuminecădură*. Acest cuvînt însă se întâlnește și în afara Transilvaniei. La p. 150 N. Stoicescu susține că printre cuvintele creștine de bază, de origine latină, se numără și Rusaliile. Cuvîntul vine de la Rosalia, dar nu direct din latină, ci prin intermediul altei limbi. Altfel ar rămîne de neînțeles de ce acest cuvînt nu a suferit fenomenul rotacismului.

La p. 151 autorul afirmă că martyrium-ul de la Niculițel ar fi fost descoperit în 1972 și că martirii din cuprinsul lui ar fi pierit în timpul persecuției din anul 303—304.

Cripta-martyrium a fost descoperită în 1971 și nu în 1972; iar cei patru creștini — Zotikos, Attalos, Camasis și Phillipos au suferit martiriul nici mai devreme nici mai tîrziu de a doua jumătate a veacului al IV-lea⁴. În nota 14, p. 151, referitoare la bazele din Dobrogea trebuiau citate neapărat și lucrările de sinteză ale lui I. Barnea.

La p. 154, N. Stoicescu socotește ca egal valabile citirile lui N. Gudea și respectiv a lui P. I. David date unei inscripții de pe un fund de vas descoperit la Moigrad. Citirea

² Petre Diaconu, *Studia Balcanica*, 10, 1975, p. 87—93.

³ *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III, 1975, p. 40 și 41.

⁴ În această problemă a se vedea Petre Diaconu, *SCIVA*, 24, 1973, 4, p. 633—640.

¹ *Fontes Historiae Itulgaricae*, XI (VI), Sofia, 1965, p. 312. Cf. Petre Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, București, 1970, p. 72.

lui P. I. David este în totală contradicție cu înscrisul de pe fundul de vas. Celebra inscripție creștină de la Biertan se află nu pe un vas cum afirmă N. Stoicescu la p. 154, ci pe un *donarium* compus din o *tabula ansata* și o rozetă. Pentru circulația monedelor romane la nord de Dunăre se cuvine a fi citate și contribuțiile lui B. Mitrea (p. 123). Prima mențiune în izvoarele bizantine despre vlahi este din 976 (Skylitzes-Cedren, *Hist. Comp.*, II, Bonn, 1839, p. 435) și nu din anul 980, cum se afirmă la p. 181.

La p. 197, N. Stoicescu socotește că poporul N.n.d.r. din opera lui Gardizi ar fi românii de la nord de Dunăre. Într-un fel, autorul își însușește o teză de-a lui A. Decei, consemnată în *Omagiul fraților Al. și Ion Lapedatu*. Cel mai bun izvor pentru acest fapt istoric este opera lui Masudi și nu a lui Gardizi.

Analiza făcută de N. Oikonomides⁶ ne convinge că N.n.d.r. este un trib turcic așezat, în decada a IV-a a secolului al X-lea, în valea Vardarului. La p. 198, acolo unde este vorba despre fuga lui Andronic Comnenul în Galiția trebuiau citate neapărat și lucrările istoricilor care susțin că vlahi care l-au prins pe prinț, sălășluiau la sud de Dunăre.

Semnaland aceste neajunsuri, departe de noi intenția de a minimaliza importanța și reușita volumului pe care l-am prezentat. Prin bogăția informației, seriozitatea expunerii cum și prin fermitatea opiniilor pe care le conține, cartea redactată de N. Stoicescu se înscrie printre succesele istoriografiei române din ultimii ani.

⁶ N. Oikonomides, *Südostforschungen*, 32, 1973, p. 1-8.

Petre Diaconu

Acta Musei Porolissensis, Zalău, 1981, 833 p.

Publicația Muzeului de istorie și artă Zalău, intrată deja în rândul principalelor publicații de specialitate, a ajuns recent la al V-lea volum, apărut în 1981. Noul volum se evidențiază, pe lângă proporțiile sale remarcabile (833 p.), prin cuprinsul său, cu o tematică variată și interesantă pentru studiul istoriei și al muzeografiei. Numeroasele studii și note sînt distribuite în cadrul următoarelor rubrici: Istorie veche și arheologie, istorie medie, istorie modernă, istorie contemporană, muzeografie, etnografie și istoria artelor, toate acestea fiind precedate de un cuvînt înainte și de un articol special dedicat de I. Ioniță aniversării a 60 ani de la crearea P.C.R.

Referitor la prima rubrică, cea care ne interesează pe noi în primul rând, ar fi de evidențiat mai întîi cele câteva studii și rapoarte de săpături dedicate epocii neolitice și mai ales epocii bronzului (Eva Lakó), în speță culturilor Baden (Doina Ignat) și Wietenberg (M. Petică), precum și interesantului depozit de la Slg (T. Sorocanu și Eva Lakó). Epoca dacică este prezentă cu o scurtă informare asupra așezării de la Copăcel (Fl. Costea), din jud. Brașov.

N. Gucea și Al. Matei publică colecția de chei romane aflate în Muzeul de istorie și artă din Zalău, primului autor revenindu-i și încercarea de reconstituire grafică a castrelui roman de la Buciumi. Despre reprezentările anotimpurilor în Dacia romană referă pe scurt C. Petolescu. Tot în cadrul acestei rubrici se publică și tezaurul monetar de la Tîncova, jud. Caraș Severin (M. și R. Petrov-

szky), alcătuit din 131 denari romani repubblicani, și depozitul roman imperial cu emisiuni de bronz din secolele I-II e.n., provenind de la Bereni, jud. Mureș (E. Chirilă și Flora Grigorescu). La acestea se mai adaugă notele referitoare la câteva descoperiri monetare de la Porolissum și din Dacia Porolissensis (E. Chirilă și S. Marinescu). Rubrica rezervată istoriei vechi și arheologiei se încheie cu un raport asupra descoperirilor arheologice de la Aiton, jud. Cluj (Iancu Moșu), unde s-au găsit urme neolitice, din epoca bronzului, din Hallstatt, epoca romană și feudală timpurie.

Toate aceste studii și note se înscriu ca noi și valoroase contribuții la o mai bună și completă cunoaștere a istoriei vechi a României. Desigur, contribuții importante la istoria țării noastre în general aduc și celelalte articole referitoare la istoria medie, modernă și contemporană a României. Și aici se poate sublinia caracterul inedit al contribuțiilor și preocuparea autorilor pentru studiul vieții sociale și politice din părțile de nord-vest ale României pînă în zilele noastre. Printre alte probleme ar reține atenția cele ce privesc răscoala lui Horia, revoluția de la 1848-1849 și cea din 1918, situația iobagilor din jud. Sălaj, situația muncitorilor din Transilvania în anii 1919-1921 etc. Articolele de etnografie, muzeografie și istoria artei vin să completeze armonios gama de preocupări a colectivului Muzeului din Zalău și a colaboratorilor de la alte instituții de profil. O revistă cu un asemenea conținut bogat și variat se recomandă de la sine.

C. Preda